

Problem of professional self-development of future teachers

N.Z. ABDUMALIKOVA¹

Kokand State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 Fabray 2022

ABSTRACT

The article describes the main components of professional self-development of the future teacher and their content. In particular, the analysis of scientific approaches, theories, concepts of foreign scholars on the professional self-development of the individual. It also reveals the stages of professional self-development in the personality of the educator and their characteristics.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp153-158>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

personality,
profession,
professional self-awareness,
professional self-development,
professional choice,
personal development,
professional ability,
professional competence,
specialist,
professional genesis,
professional psychological formation.

Бўлажак педагогларнинг касбий ўзини ўзи ривожлантириш муаммоси

АННОТАЦИЯ

Мақолада бўлажак педагог шахсида касбий ўзини ўзи ривожлантиришнинг асосий таркибий қисмлари ҳамда уларнинг мазмунлари кўрсатиб ўтилган. Айниқса, шахснинг касбий ўзини ўзи ривожлантириш бўйича хориж олимларнинг илмий ёндашувлари, назариялари, концепцияларининг таҳлиллари келтирилган. Шунингдек, педагог шахсида касбий ўзини ўзи ривожлантиришнинг босқичлари ва уларнинг хусусиятлари очиб берилган.

Калинг сўзлар:

шахс,
касб,
касбий ўзини ўзи англаш,
касбий ўзини ўзи
ривожлантириш,
касбий танлов,
шахсий ривожланиш,
касбий қобилият,
касбий компетентлик,
мутахассис,
касбий генезис,
касбий психологик
шаклланиш.

¹ Kokand State Pedagogical Institute, teacher of the department of preschool education. Kokand, Uzbekistan.

Проблема профессионального саморазвития будущих учителей

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

личность,
профессия,
профессиональное
самосознание,
профессиональное
саморазвитие,
профессиональный выбор,
личностное развитие,
профессиональные
способности,
профессиональная
компетентность,
специалист,
профессиональный
генезис,
профессиональное
психологическое
становление.

В статье описаны основные компоненты профессионального саморазвития будущего учителя и их содержание. В частности, анализ научных подходов, теорий, концепций зарубежных ученых о профессиональном саморазвитии личности. Также раскрываются этапы профессионального саморазвития в личности воспитателя и их характеристика.

Инсоннинг шахс сифатида ўзини ўзи ривожлантириши нафақат тадқиқот обьекти, балки бугунги қунда амалга оширилаётган жамиятнинг жадал равиша ривожланиши ва уни қайта ишлаб чиқарувчи муассаса-таълимнинг асосида ўқитиши сифатини баҳолашдан иборатдир. Таълим ва ўзини ўзи ривожлантириши моҳиятан битта асосга эга эканлиги бежиз эмас. Жумладан, инсоннинг моҳиятини англаш ва унинг руҳини “озиқлантириш” орқали шахс сифатида унинг қиёфасини яратишдан иборат. Шахсий ўзини ўзи ривожлантириш ғояси фалсафа, педагогика, психология, социология ва “инсон профили”нинг бошқа фанлари каби қатор фанларнинг диққат марказида туради.

Шахснинг ўзини ўзи ривожлантириши бир неча жиҳатдан амалга ошади, энг катта қизиқиши бу касбий фаолият субъекти сифатида шахснинг ўзини ўзи ривожлантиришидир. Психология фанида касбий ривожланиш профессионализация жараёни сифатида қаралади ва инсоннинг онтогенетик тараққиёти, унинг шахсий фазилатлари, қобилият ва қизиқишиларнинг ўрни ва роли, меҳнат предметини шакллантириш, ҳаёт йўли ва ўз тақдирини ўзи белгилаш муаммоси, касб томонидан инсонга қўйиладиган талабларни аниқлаш, турли мактаблар ва йўналишларда касбий онг ва ўзини ўзи англашни шакллантириш билан боғлиқ ҳолда ўрганилади [4].

Шундай қилиб, В.А. Машин касбий ривожланишни вояга етаётган инсон тараққиётининг марказий жараёнларидан бири деб ҳисоблайди ҳамда у “фаолият предметининг ўзи ўзгартиришга эмас, балки белгиланган миқдордаги касбий ҳаракатларни ўзлаштиришга қаратилган” [4].

О.В.Митина шахсий ва касбий ривожланиш жараёнини ўзаро таққослаб, “профессионаллаштиришнинг анъанавий шакллари стереотипларини бузиш жараёни”ни қайд этади ҳамда касбий ва шахсий ривожланиш ўртасидаги муносабатларни белгилайди. Бу ўзини ўзи ривожлантириш тамойилига асосланади ҳамда инсоннинг “ўз ҳаётини ижодий ўзини ўзи англашига олиб келадиган амалий трансформация мавзусига айлантириш қобилиятини белгилайди”.

Ўз тақдирини ўзи белгилаш, ўзини ўзи намоён қилиш ва ўзини ўзи рўёбга чиқариш [4]: мослаштириш, шакллантириш ва турғунлик каби жиҳатларни ўзида мужассам этади. Шунингдек, шахснинг ўзини ўзи проекцияси узлуксиз жараён сифатида профессионал ривожланишини инобатга олган ҳолда уни қайта қуришнинг уч босқичларини изоляция қилишга имконият беради ҳамда касбий-лаштиришнинг уч босқичларини белгилайди.

О.П. Щетка касбий ривожланишни шахсий ривожланиш билан ҳам боғлаб, уларни касбий шаклланиш тизимида кўриб чиқади.

Муаллифнинг фикрига кўра, касбий шаклланиш-бу ҳаётнинг муҳим даврини талаб қиласидиган ва фақат касбий тайёргарлик билан чекланмайдиган динамик кўп босқичли жараён. Ҳар бир кейинги босқичга ўтиш аввалгисига қўйилади ва муаммода бир қатор зиддиятлар ва тартибга соловчи инқирозларнинг пайдо бўлиши билан бирга кечади [7].

К. Маркова касбий ривожланишни инсон психикасида янги касбий сифатларнинг пайдо бўлиши янги касбий муҳим сифатларни ўзлаштириш ёки касбий муҳим сифатларнинг олдиндан белгиланган нисбатини ўзгартириш деб ҳисоблайди [2].

Яъни А.К. Маркованинг фикрига кўра, касбий ривожланиш ҳам, профессионалликни шакллантириш ҳам унинг кейинги ўзгариши бўлиб, у ҳам прогрессив, ҳам регрессив бўлиши мумкин.

Касбий компетенция турларини тавсифлаб, А.К. Маркова индивидуал компетенцияни очиб беради ҳамда инсоннинг яхлит касбий ўзини ўзи ривожлантириш каби уларнинг моддий хусусиятларини таъкидлайди. Жумладан:

- касбий ўзликни англаш, ўзини профессионал сифатида қабул қилиш;
- доимий ўзини ўзи англаш;
- касбий қобилиятларида ўзини ўзи ривожлантириш;
- ўзини ўзи лойиҳалаш, ўзининг касбий ўсиш стратегиясини қуриш, касбий ҳаёт қуриш ва амалга ошириш ва ҳоказо.

Шундай қилиб, агар биз касбий ўзини ўзи ривожлантириш жараёнининг барча хусусиятларини умумлаштиrsак, биз, биринчи навбатда, мотивацион ва ихтиёрий таркибий қисмларни, ўзига бўлган муносабатини, шахснинг ўзига хос йўналишини ва ўзини ўзи қадрлашини киритамиз.

Шахснинг касбий ўзини ўзи ривожлантиришга акмеологик ёндашув тизимида Э.Ф. Зеер [4] тушунчаси ўзига хос бўлиб, бу бизга профессионалнинг “ҳаёт йўли” хусусида фикр юритишга имкон беради. Бу, ўз навбатида, бошидан юқорига қадар бўлган асосий босқичларни ўз ичига олади.

Ушбу ҳаёт йўли касбийлаштиришнинг беш босқичидан иборат:

1. Оптация (лот. дан оптатио – истак, танлов)-индивидуал-шахсий ва вазият хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда касб танлаш.
2. Касбий тайёргарлик-касбий билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш.
3. Касбий мослашув-касбга кириш, ижтимоий ролни эгаллаш, касбий ўзини ўзи аниқлаш, сифатлар ва тажрибани шакллантириш.
4. Профессионализация-лавозимларни шакллантириш, шахсий ва касбий сифатларни бирлаштириш, вазифаларни бажариш.
5. Касбий маҳорат-касбий фаолиятда шахсни рўёбга чиқариш.

Э.Ф. Зеернинг илмий изланишларига ўхшаш бўлгани Н.Ю. Волянюк тадқиқотидир. Унга қўра, муаллиф қўйидаги хусусиятлар мажмуини мутахассиснинг касбий ўзини ўзи ривожлантириш кўрсаткичлари деб ҳисоблайди: “мутахассис”, “касбий”, “касбий генезис” (шахснинг шаклланиши, ривожланиши), “касбий психологик шаклланиши” [4].

Умуман олганда, касбий ўзини ўзи ривожлантиришнинг турли хил тушунчаларини таҳлил қилиш асосида унинг моҳиятини аниқлашга иккита ёндашувни ажратиш мумкин.

Биринчиси, шахснинг ривожланиши ва ўзини ўзи ривожлантириш билан боғлиқ бўлса, иккинчиси, шахсни касбий фаолиятининг муайян тизимиға “мослаштириш” ёки бошқача қилиб айтганда, ушбу фаолият тизимини “ўрганиш”, “ўзлаштириш” билан боғлиқ.

Бироқ касбий ўзини ўзи ривожлантиришга турли хил ёндашувларни бирлаштириш, шахс ва ижтимоий-маданий мухитнинг индивидуал хусусиятларининг ўзаро таъсири, жараённинг “босқичма-босқичлиги”, шахсий ривожланиш ва касбий шаклланишнинг ўзаро бир-бири билан боғлиқлиги кабиларни ўз ичига олади.

Шундай қилиб, касбий ўзини ўзи ривожлантириш деганда, биз касбий фаолиятнинг индивидуал услубини шакллантиришга ҳисса қўшадиган, илғор тажрибаларни ва ўзларининг мустақил фаолиятини тушунишга ёрдам берадиган, шунингдек, ўзини ўзи билиш ва ўзини такомиллаштириш воситаси бўлган қўп компонентли шахсан ва касбий аҳамиятга эга жараённи назарда тутамиз.

Касбий ўзини ўзи ривожлантириш касбий фаолиятнинг барча турлари га хос, деган позициядан келиб чиқиб, бўлажак ўқитувчининг касбий ўз-ўзини ривожлантириши алоҳида қизиқиши уйғотади. Олимларнинг тадқиқотлари асосида [76; 95 ва бошқалар.], бўлажак ўқитувчиларнинг касбий ўзини ўзи ривожлантириш камидан уч босқичда амалга оширилишини аниқлаш мумкин.

Биринчи босқич мўлжалга олишдир. Бу талабаларнинг касбий ниятларини, шахснинг ўзини ўзи ривожланиши ва унинг касбий-педагогик йўналиши тўғрисида билимлар тизимини шакллантиришдан иборат. Ушбу мақсадга педагогика ва психология бўйича анъанавий курсларда, индивидуал хусусиятларини ўзини ўзи билиш бўйича амалий машғулотларда қатнашаётган талабалар эришишлари мумкин.

Иккинчи босқич-ижро этувчи (бевосита касбий тайёргарлик). Унинг мақсади талабалар томонидан янги ҳаракат усулини эгаллашдир. Бунга педагогика ва психология курслари доирасида махсус амалий машғулотларни ташкил этиш, талаба шахсини ривожлантириш ва касбий ўзини ўзи ривожлантириш бўйича турли хил махсус курслар ва махсус семинарлар ўтказиш орқали эришиш мумкин.

Учинчи босқич-назорат ва тузатиши. Бу талабаларнинг янги ҳаракат усулларини ишлаб чиқиш ва амалда мустаҳкамлашни таъминлайди. Баъзи тадқиқотчилар ушбу босқични профессионализация деб аташади, яъни касбга кириш, унинг ривожланиши ва касбий ўзини ўзи белгилаш [6]. Бу мақсадга талабалар томонидан ўқув-амалий вазиятларни ўзи томонидан бажарилиши жараёнида, шунингдек, ижтимоий-педагогик амалиётни ўтиш даврида эришилади.

Шундай қилиб, бўлажак ўқитувчиларнинг касбий ўзини ўзи ривожлантириши ташқи касбий тайёргарлик ва ички ҳаракатнинг интеграциялашуви, шахснинг шахсий шаклланиши (профессионаллик шахс учун қадриятга айлан-

ганда) жараёнидир, дейиш мумкин [6]. Бинобарин, касбий ўзини ўзи ривожлантиришнинг асосий босқичларига касбий тайёргарлик, касбий фаолият ва касбий такомиллаштириш киради.

Ўқитувчининг касбий ўзини ўзи ривожлантириш босқичларини таснифлашга турли хил ёндашувлар асосида биз қуидагиларни ажратамиз:

– ўқитувчидан касбга мослашиш босқичи (мутахассис касб меъёрлари, менталитети, зарур техника, технологияларни бирламчи ўзлаштириш даврини босиб ўтади);

– бўлажак ўқитувчининг касбда ўзини ўзи англаш босқичи (касбий меъёрларни бажариш имкониятларини англаш, касб орқали ўзини ўзи ривожлантиришни бошлаш, касбий фаолиятни амалга оширишнинг индивидуал имкониятларини англаш, ижобий ва салбий фазилатларни мустаҳкамлаш, индивидуал услугуни мустаҳкамлаш, касбий фаолиятда имкониятларни максимал даражада англаш);

– бўлажак ўқитувчининг ўз касбига мослик босқичи ёки маҳорат босқичи (юқори стандартларни ўзлаштириш, илгари яратилган услугубий тавсиялар, ишланмалар, технологияларни юқори даражада тақорорлаш);

– ижодкорлик босқичи (шахсий ижодий ҳиссаси туфайли мутахассис томонидан иш тажрибасини бойитиш, муаллифнинг топилмалари, яхшиланишлари; касбий фаолиятида юқори даражага кўтарилиш ва юқори касбий маданият асосида касбий муҳитни ўзгартириш, касбий маданиятнинг янги элементларини яратиш, нафақат атрофдаги ижтимоий-педагогик муҳитни, балки ўзини ҳам яратувчи ҳолатига ўтиш, ўз фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган илгари мавжуд бўлмаган сифатларни шакллантириш жараёнини амалга ошириш ва бошқалар.

Я. Кротовнинг фикрича, умуман, бўлажак ўқитувчининг олий маълумотли мутахассис сифатида ўзини ўзи ривожлантириши бир қатор йўналишларда боради: касбга йўналтириш мустаҳкамланади ва зарур қобилиятлар ривожланади; ақлий жараёнлар, ҳолатлар, тажриба такомиллашади, “профессионаллашади”; касбий фаолият муваффақияти учун бурч, масъулият ҳисси ортади, талабанинг индивидуаллиги кўпроқ кўзга ташланади; ижтимоий ва касбий тажрибани жадал равишда ўтказиш ва зарур сифатларни шакллантириш асосида талаба шахсининг келажакдаги касбий соҳасидаги даъволари, талаба шахсининг умумий етуклиги ва барқарорлиги ўсиб бормоқда; бўлажак мутахассис сифатида унга зарур бўлган фазилатлар ва тажрибани шакллантиришда талабанинг ўзини ўзи ривожлантириш улуши ортиб бормоқда; касбий мустақиллик ва келажакдаги амалий ишларга тайёрлик мустаҳкамланмоқда [5].

Шундай қилиб, касбий ўзини ўзи ривожлантириш келажакдаги ўқитувчининг самарали касбий фаолиятининг энг муҳим элементидир, ундан ташқарида иккинчиси самарасиз.

Талабаларни касбий ўзини ўзи ривожлантиришга тайёрлаш умумий касбий тайёргарлик жараёнида амалга оширилади ва у билан умумий таркибий қисмларга эга. Шу билан бирга, у педагогик фаолиятнинг табиати ва уни амалга оширувчи шахсга қўйиладиган талаблардан келиб чиққан ҳолда ўзига хос хусусиятларга эга.

Касбий ўзини ўзи ривожлантириш жараёнининг натижаси билимлар, қобилиятлар, йўналишлар, шахсий ва касбий сифатларнинг ўзгариши ҳисобланади [1].

Кўпгина муаллифлар фаол рефлексив позиция мутахассиснинг ўзини ўзи ривожлантириш учун зарур шартдир ва унинг йўқлиги шахсий ва касбий ўзини ўзи ривожлантириш имкониятини деярли бутунлай истисно қиласи, деган фикрга қўшилишади.

Педагогларни тайёрлаш назарияси ва амалиётини таҳлил қилиш ўқув жараёнида талабаларнинг ўзини ўзи ривожланишига ҳисса қўшадиган педагогик шароитларни аниқлашга имкон берди:

- университет ўқув жараёнида бўлажак мутахассиснинг малакасини оширишни мақсадли педагогик қўллаб-қувватлаш;
- ўрганилаётган психологик, педагогик ва фан доирасидаги билимларини талаба шахсига йўналтириш;
- талабаларни турли хил касбий фаолиятга йўналтириш;
- талабалар гуруҳида қулай психологик иқлимнинг мавжудлиги;

Ўзини ўзи ривожлантиришнинг ҳар қандай технологиялари, психотехника ва шахсий ривожланиш тушунчалари мақсадларга эришишда ёрдам беради ва уларга нисбатан тараққиётини тезлаштиради. Аммо бунинг учун ўзини ўзи ривожлантириш муҳимлигини янада кўпроқ анграб етиш ва ушбу йўналишда иш бошлиш керак. Бу эса олий таълим тизимининг асосий вазифаларидан бирига айланиши керак. Мазкур муаммо замонавий педагогик жараёнда тобора кўпроқ қўлланилаётган шахсга йўналтирилган ёндашув доирасида қўриб чиқилмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Власова Е.А. История становления проблемы процесса саморазвития. – М.: Фолио, 2007 г.
2. Маркова О.И. Профессиональное саморазвитие педагога. – М.: Высшая школа, 2004 г.
3. Педагогика: учеб. пособие для студентов. / авт.-сост. Л.А. Кабанина, Л.Н. Смотрова, Е.А. Власова. – М.: МГУ, 2006 г.
4. Панова Н.В. Личностно – профессиональное развитие педагога на разных этапах жизненного пути: монография СПб: АППО, 2009 г.
5. Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности. Благовещенск: БГПУ, 2001 г.
6. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития. учебн. для студ. М., Академия 2002 г.
7. Степанова Е.И. Психология взрослых: экспериментальная акмеология. СПб; Алетейя, 2000 г.